

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทสรุป

การบูชาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนานับเป็นคติที่มีความสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในพุทธศาสนา โดยองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับพัฒนาการของคติดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่เกิดจากการศึกษาจากศิลปะรุ่นต้นของพุทธศาสนา ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนิกชนได้บูรณาการกันเข้ากับระบบความเชื่อต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่ ปรากฏอยู่ก่อนตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีอยู่แล้ว ชำนาญเพื่อให้คล้ายความเชื่อเดิมนั้น โดยพุทธศาสนามีความคิดรวบยอดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของรูปแบบหรือแผนผังหรือรูปจำลองของวัฏจักรของชีวิตหรือวงเวียนแห่งชีวิต

ในระบบความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนให้ความเคารพแก่ต้นโพธิ์ ซึ่งพัฒนามาจากลัทธิความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ จนกลายมาเป็นต้นไม้ที่มีคุณลักษณะที่มีความโดดเด่นเป็นพิเศษในพุทธศาสนา คือพัฒนาจากการเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ต้นหนึ่งที่เคยขึ้นต้นอย่างโดดเด่นเป็นสง่ามาเป็นต้นโพธิ์ที่วิบุรุษที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของพวกเขาได้เคยประทับนั่งอยู่ภายใต้ในขณะที่ยตรัสรู้ โดยในระยะแรกพัฒนาการดังกล่าวมีลักษณะเป็นระบบที่แสดงเป็นสัญลักษณ์ เช่น บัลลังก์ว่างเปล่าก็แทนบัลลังก์ที่พระพุทธเจ้าโคดมได้ทรงบรรลุถึงความเที่ยงแท้แน่นอนภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นต้น

สำหรับ โบราณสถานที่มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในพุทธศาสนาอีกสิ่งหนึ่งคือ สถูป สถูปเป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนาที่มีการสืบสมุฏฐานมาจากจุดกำเนิดที่เป็นสถานที่สำหรับฝังศพ สถูปสร้างขึ้นเหนือกองเถ้าถ่านที่เกิดจากการเผาของบุคคลที่สำคัญ ต่อมาสถูปได้กลายเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

จากการศึกษาประติมากรรมรุ่นต้นของพุทธศาสนา ซึ่งแสดงเป็นรูปมนุษย์และอมมนุษย์ ในสรวงสวรรค์ได้รวมอยู่โดยรอบต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ต้นหนึ่งหรือสถูปองค์หนึ่ง โดยทั้งหมดได้ยกมือขึ้นในท่าประนมมือทั้งสองขึ้นมาจากด้านหน้าตามประเพณีนิยมของชาวอินเดีย ทั้งหมดจะวางดอกไม้หรือพวงมาลัยที่ทำด้วยดอกไม้บานาชนิดหรือแขวนไว้บนต้นไม้ ความศรัทธาอันแรงกล้าในศาสนาที่เคลื่อนไหวอย่างล้าลึกในจิตสำนึกตามประเพณีและจิตวิญญาณของชาวอินเดีย ภาพเหล่านั้นอาจจะแสดงให้เห็นว่าการกระทำทั้งปวงมีความสำคัญในแง่ที่จะนำไปสู่สิ่งที่ดีหรือ

สิ่งไม้ค้ำ ซึ่งเป็นสิ่งที่จะเกิดตามมาในภายหลังเพราะเป็นผลจากการกระทำที่กล่าวมา โดยทุกคนจะต้องเผชิญกับความเป็จริงในทางธรรมจึงมีการสะท้อนภาพที่แสดงความอ่อนน้อม การแสดงความเคารพ การรับใช้และการกระทำสักการะบูชาหรือการอุทิศถวายด้วยดอกไม้และเครื่องบูชาอย่างอื่นทางด้านหน้าของศาสนสถานที่สำคัญเหล่านั้น

ภายหลังจากที่ได้มีการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปที่เมืองกุสินครและมีการสร้างสถูปขึ้นมาเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งหลงเหลือจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธองค์ดังกล่าวแล้ว สถูปได้กลับกลายเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การสร้างสรรค์สถูปในรูปแบบต่างๆ ก็ได้กลายเป็นคติที่สำคัญในพุทธศาสนาและได้มีคติการสักการะบูชาสถูป โดยการกระทำสักการะบูชาสถูปอาจทำได้ด้วยวิธีการสำคัญ 6 วิธี คือ

1. การสร้างสรรค์สถูปด้วยรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสลักในประติมากรรมนูนหรือการสลักเป็นประติมากรรมลอยตัว เพื่อใช้เป็นประธานของวัดหรือห้องโถงที่สลักเข้าไปในภูเขาธรรมชาติด้วยฝีมือมนุษย์ที่เรียกว่าเจดีย์สถาน
2. การกระทำประทักษิณหรือการเดินเวียนรอบสถูปโดยการเวียนขวา
3. การหมอบกราบทางด้านหน้าหรือด้านหนึ่งด้านใดของสถูป
4. การยกมือทั้งสองข้างประนมระหว่างอกหรือการไหว้ทางด้านหน้าหรือด้านหนึ่งด้านใดของสถูป
5. การถวายเครื่องสักการะบูชาบริเวณสถูป หรือบนแท่นวางเครื่องสักการะบูชาสถูปที่วางอยู่ทางด้านหน้าของสถูป
6. การทำนุบำรุงสถูปด้วยวิธีต่างๆ อันหมายรวมถึงการบริจาคทรัพย์เพื่อบูรณะบำรุงซ่อมแซมสถูปด้วย

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบในขณะนี้ได้แสดงให้เห็นว่าคติในการกระทำสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาด้วยดอกไม้ เป็นคติที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่ยุคต้นของศาสนา นี้ โดยได้มีการค้นพบประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาที่ได้แสดงภาพการกระทำสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือโดยใช้ดอกไม้เป็นเครื่องสักการะบูชาเป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่างที่ปรากฏว่าในระหว่างราว พ.ศ. 343-443 ได้ปรากฏภาพสลักของพระเจ้าวิทูทกะเสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ โดยสลักไว้ที่พระมหาสถูปการุศในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นภาพที่ปรากฏขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ยังไม่มีคติในการสร้างพระพุทธรูปในรูปของมนุษย์ จึงใช้สัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ ในภาพนี้ได้ใช้สัญลักษณ์เป็นรูปวงล้อหรือธรรมจักรแทนพระองค์ มีบุคคลกำลังคุกเข่าและกราบธรรมจักรลงบนแท่นทางด้านหน้าของธรรมจักรข้างละคนบนแท่นมีดอกไม้วางอยู่หลายดอก ส่วนคุมของธรรมจักรมีพวงมาลัยขนาดใหญ่สวมไว้พวงหนึ่ง

ประติมากรรมชิ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นคติในการกระทำสักการะบูชาสัญลักษณ์แทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยเครื่องบูชาที่นิยมในขณะนั้น คือ ดอกไม้ ซึ่งเป็นเครื่องสักการะบูชาที่สำคัญของพุทธศาสนาและประติมากรรมชิ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่าคติในการสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เนื่องในพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนรุ่นต้นด้วยดอกไม้ นั้น ได้มีประเพณีปฏิบัติโดยใช้ดอกไม้ที่มีลักษณะที่สำคัญ 5 รูปแบบ คือ

1. ดอกไม้ที่มีแต่เฉพาะส่วนดอกเพียงดอกเดียว ไม่มีส่วนของก้านดอกและใบไม้ติดอยู่
2. ดอกไม้เพียงดอกเดียวที่มีส่วนของก้านดอกและใบไม้ติดอยู่ด้วย
3. ดอกไม้สองดอกหรือเป็นช่อที่มีส่วนของก้านดอกและใบไม้ติดอยู่
4. ดอกไม้ที่นำมาร้อยรวมกันเข้าเป็นพวงมาลัย
5. ใบไม้เพียงใบเดียว

จากการขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีที่เป็นสถูปที่มีอายุอยู่ในช่วงระยะเวลาระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 3-6 ในเมืองโบราณดึกกสิลาได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่ชี้ให้เห็นว่า นอกจากคติการบูชาสถูปจะยึดถือปฏิบัติกันโดยใช้ดอกไม้เป็นเครื่องสักการะบูชาอย่างที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีประเภทประติมากรรมที่มีการค้นพบในแหล่งโบราณคดีหลายแห่งแล้ว ในสถูปหลายแห่งยังมีการค้นพบการบูชาพระบรมสารีริกธาตุและสถูปด้วยการบรรจุดอกไม้ไว้ภายในสถูปด้วย โดยเฉพาะในกรุหรือห้องสำหรับการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งค้นพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณใจกลางขององค์สถูปที่ตั้งอยู่ภายใต้ระดับผิวดินตามปกติลงไปมาก โดยดอกไม้ที่ค้นพบภายในกรุหรือหอบที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่กล่าวนี้ มีทั้งในส่วนของร่องรอยของการบูชาด้วยดอกไม้สดและคติที่ได้พัฒนาออกไปจากการใช้ดอกไม้จริงๆ ไปสู่การสร้างสรรคดอกไม้จำลองขึ้นใช้แทน เพื่อให้ดอกไม้ที่มีความคงทนถาวรสามารถที่จะเป็นเครื่องบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานไว้ภายในกรุหรือหอบเดียวกันนั้นเป็นนิรันดร์ โดยวัสดุที่นิยมใช้ในการสร้างสรรคดอกไม้ดังกล่าว คือ ทองคำและเงิน ซึ่งนอกจากจะเป็นวัสดุที่มีคุณค่าและมีราคาตามยุคสมัยแล้ว ยังเป็นวัสดุที่มีความคงทนมากกว่าแร่ธาตุอื่นๆ ที่นิยมใช้กันอยู่โดยทั่วไปในเวลานั้น ดอกไม้ที่มีการสร้างสรรคขึ้น โดยใช้เงินและทองคำเป็นวัสดุดังกล่าวนี้เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง”

เอกสารโบราณประเภทหนังสือพุทธที่สะท้อนเรื่องราวหรือตำนานทางประวัติศาสตร์ของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช โดยเฉพาะเอกสารโบราณที่เรียกว่า “ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช”, “พระนิพพานไตร” และ “ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” ได้แสดงให้เห็นว่า กำเนิดและพัฒนาการของสถูปองค์นี้มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งกับพุทธประวัติและคติการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุภายในสถูปในประเทศอินเดีย จากเอกสารโบราณทั้งสามรายการ

ได้กล่าวว่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชแห่งอาณาจักรนครศรีธรรมราชได้ตั้งเมืองขึ้นจำนวนสิบสองเมืองเป็นเมืองสิบสองนักษัตร และให้เมืองเหล่านั้นก่อบระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช และได้เกิดการถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองสำหรับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นการได้รับอิทธิพลทางด้านคติในการบูชาในพระพุทธศาสนาผ่านทางระบบเครือข่ายทางการค้าจากดักกิลลาและดินแดนบริเวณอื่นๆ ของอินเดียเช่นกัน โดยคติประเพณีนี้มีเหล่าเมืองสิบสองนักษัตรเป็นผู้ปฏิบัติสืบทอดกันมา เพราะเมืองเหล่านี้มีหน้าที่สร้างและบำรุงรักษาศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐนี้ ซึ่งก็คือพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนอกจากนั้นยังมีเมืองอื่นๆ ที่นอกเหนือออกไปจากเมืองสิบสองนักษัตรที่มีความเคารพศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชได้ปฏิบัติตามคติประเพณีนี้อีกด้วย ซึ่งเป็นคติประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นประเพณีที่สำคัญมากและได้ปฏิบัติสืบเนื่องมาจนปัจจุบันนี้

จากการศึกษาครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าผู้อุทิศถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแก่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีจุดประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อการกระทำสักการะบูชาโดยเฉพาะ โดยพุทธศาสนิกชนบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยจุดประสงค์ ที่สำคัญหลายประการ คือ
 - 1.1. เพื่อต้องการบุญกุศลอันสูงสุดให้दनพบสิ่งที่ดีในภพหน้า
 - 1.2. เพื่อต้องการความสำเร็จในสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะ
 - 1.3. เพื่อต้องการแสดงฝีมืออุทิศถวายหรือสักการะบูชาโดยเฉพาะ
 - 1.4. เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บุคคลหนึ่งบุคคลใด
 - 1.5. เพื่อแก้บน
 - 1.6. เพื่อให้พ้นจากสิ่งชั่วร้าย
2. เพื่อให้อานิสงส์แห่งการบูชาดอบสนองการอธิษฐานเมื่ออุทิศถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแก่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เพื่อขออานิสงส์จากการอุทิศถวายนั้น มีทั้งการขออานิสงส์เพื่อตนเอง เพื่อเครือญาติของตน และเพื่อหมู่คณะ
3. เพื่อให้อานิสงส์แห่งการบูชาเป็นไปตามความเชื่อ การอุทิศถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแก่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นไปตามระบบความเชื่อ ซึ่งมีความเชื่อว่าการประดิษฐ์เป็นพันธุ์พืชต่างๆ ถวายจะให้ผลดอบสนองที่ต่างกัน จึงมีคำอธิษฐานที่มีความหมายและมีอานิสงส์ในการถวายที่แตกต่างกันไปตามพันธุ์พืชที่อุทิศถวาย ดังนี้
 - 3.1 ผู้ที่ทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองถวายเป็นรูปดอกบัว เป็นการสักการะพระพุทธเจ้าด้วยสิ่งบริสุทธิ์และดอกบัวยังหมายถึงพลังแห่งการสร้างสรรค การเกิด และการเติบโต จึงเป็นการอธิษฐานเพื่อขอความเป็นสิริมงคลและการเริ่มต้นสิ่งดีๆ และความเจริญก้าวหน้า

3.2 ผู้ที่ประดิษฐ์ดอกไม้เงินดอกไม้ทองเป็นรูปคันไพลี คันไพลีเป็นสัญลักษณ์ของปัญญาในพระพุทธศาสนา จึงมีการอธิษฐานขอให้คนเป็นผู้มีปัญญาสำหรับการใช้ดำเนินชีวิตและอธิษฐานให้พระบรมธาตุเจดีย์เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรแก่ตน

3.3 ผู้ที่ประดิษฐ์ดอกไม้เงินดอกไม้ทองเป็นรูปต้นสาละหรือคันรัง คันสาละเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าทั้งตอนประสูติและปรินิพพาน การถวายคันสาละจึงเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ จึงมีการอธิษฐานเพื่อขอให้เกิดมงคลแก่ผู้ถวายเป็นอย่างยิ่ง

3.4 ผู้ที่ประดิษฐ์ดอกไม้เงินดอกไม้ทองเป็นต้นไม้ในอุคคคติที่มีความงดงามแต่ไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าเป็นพันธุ์พืชชนิดใด มีความหมายว่าหมายถึงความสดชื่น เจริญงอกงาม สูงค่า ช่อมเป็นสิริมงคลแก่ผู้ถวายเป็นอย่างยิ่ง จึงมีการอธิษฐานขอสิ่งดังกล่าว

3.5 ผู้ที่ประดิษฐ์ดอกไม้เงินดอกไม้ทองในรูปแบบพืชพันธุ์ที่ปลูกในท้องถื่นที่ประดิษฐ์ให้มีดอกผลอุดมสมบูรณ์ มีความหมายว่าหมายถึงการที่พืชพันธุ์ที่ตนปลูกนั้นจะมีความอุดมสมบูรณ์ นำผลกำไรที่ดีมาสู่ตนจึงมีการอธิษฐานขอสิ่งนั้น

4. เพื่อการสืบทอดราชประเพณีดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่งดงามที่ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นพืชพันธุ์ใด ที่มีขนาดและรูปแบบที่เหมือนกันทุกต้นที่ทรงอุทิศถวายโดยพระมหากษัตริย์ไทยในราชวงศ์จักรีทุกปี เป็นการเคารพสักการะพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ไทย

นอกจากนี้ศาสนสถานแห่งนี้ยังมีการบูชาในรูปแบบที่แตกต่างไปจากศาสนสถานอื่นๆ ด้วยการปฏิบัติบูชา ดังเช่น

1. การสละแรงงานเพื่อช่วยปฏิสังขรณ์หรือกระทำกิจต่าง ๆ ถวายตามความสามารถ
2. การเดินทางไปนมัสการโดยตรง อาจทำอย่างตั้งใจ
3. การตั้งจิตอธิษฐานที่จะประพฤติดีเป็นการสักการะบูชา
4. การบรรพชาหรืออุปสมบทบูชาพระบรมธาตุ
5. การแสดงมหรสพหรือการละเล่นพื้นเมืองบูชาพระบรมธาตุ ถ้าเป็นนักแสดงอาจแสดงถวายเอง ถ้าไม่ใช่นักแสดงอาจหานักแสดงมาเล่นถวายก็ได้
6. การจัดพิธีหรือประเพณีอย่างหนึ่งอย่างใด เพื่อการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น การแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันวิสาขบูชา และวันมาฆบูชาที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นต้น

ในส่วนของการถวายสิ่งของในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช มีการถวายสิ่งของ 6 ประเภท ดังนี้

1. ประเภทแรก ดอกไม้เงินดอกไม้ทองและต้นไม้เงินต้นไม้ทองมีทั้งที่เป็นเงินแท้ทองแท้ ที่ข้อมสีเงินและกระดวยเงินกระดวยทองประดิษฐ์เป็นพีชชนิดใดตามศรัทธา
2. ประเภทที่สอง สิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ เช่น นำเรือจำลองที่ทำด้วยเงินหรือทองถวาย เป็นสัญลักษณ์ว่าให้นาวาเงินนาวาทองเหล่านั้นเป็นสิ่งที่นำสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามห้วงวัฏสงสารเป็นต้น
3. ประเภทที่สาม ปุชณียวัตถุ มงคลวัตถุ และเครื่องรางของขลังที่เป็นปุชณียวัตถุ มักเป็นวัตถุทางศาสนา
4. ประเภทที่สี่ เครื่องมือเครื่องใช้มีอยู่หลายชนิดและหลายรูปแบบโดยเฉพาะสิ่งของที่เป็นสิ่งที่ใช้ในชีวิตประจำวันทุกสิ่ง
5. ประเภทที่ห้า ศิลปวัตถุและโบราณวัตถุ รวมทั้งศิลปวัตถุที่ผู้ทำท่อมมีมือของคนทำอย่างดีที่สุด
6. ประเภทที่หก สิ่งของแปลกมหัศจรรย์ สิ่งที่ผิดธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านไม่แน่ใจว่าจะเป็นมงคลแก่คนหรือไม่ก็มักนำมาถวายบูชาพระธาตุ

จากการศึกษาพัฒนาการของรูปแบบการถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมเจดีย์นครศรีธรรมราช สามารถที่จะสรุปได้ว่าได้ดำเนินไปตามลำดับ ดังนี้

1. แบบพันธุ์ไม้ในพุทธประวัติในระยะแรกเริ่มนั้น ชาวบ้านชาวเมืองนั้นได้ประดิษฐ์ดอกไม้เงินดอกไม้ทองเป็นรูปพันธุ์ไม้ในพุทธประวัติ เป็นพันธุ์ไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา เช่น ดอกบัวและต้นโพธิ์ เป็นต้น เพราะเชื่อว่าเป็นพันธุ์ไม้ที่เป็นมงคลเมื่ออุทิศถวายจะเป็นมงคลแก่คน
2. แบบพันธุ์ไม้ในจินตนาการหรือพันธุ์ไม้ประดิษฐ์ เป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในระยะต่อมา ซึ่งเป็นระยะที่คนชั้นสูงมีบทบาทในการอุทิศถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองได้ประดิษฐ์ดอกไม้เงินดอกไม้ทองอย่างอลังการขึ้น มีอัญมณีประดับ มีสีสันงดงาม ใช้วัสดุมีค่า เน้นนิมิตของความงดงามและมีค่าเป็นหลัก
3. แบบพันธุ์ไม้ในท้องถิ่น เป็นพัฒนาการในสมัยต่อมาเมื่อเกษตรกรได้ประดิษฐ์ดอกไม้เงินดอกไม้ทองในรูปแบบของพืชพันธุ์ที่ตนปลูก โดยประดิษฐ์ให้มีดอกออกผลดกเพื่ออุทิศถวายให้พืชพันธุ์ที่ตนปลูกมีดอกผลดก

4. แบบพันธุ์ไม้ในราชประเพณี เป็นพัฒนาการของดอกไม้เงินดอกไม้ทองอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นตามพระราชประเพณี โดยประดิษฐ์อุทิศถวายมานานโดยกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี เป็นดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่ดูงดงาม มีค่าและมีขนาดและรูปแบบแบบเดียวกันมาโดยตลอด

ส่วนการบูชาพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชกับความสัมพันธ์ด้านความเชื่อของท้องถิ่นนั้น ในสังคมพุทธศาสนานั้นให้ความสำคัญกับการให้ โดยเฉพาะการทำบุญอุทิศถวายสิ่งของแก่วัด การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งสะท้อนให้เห็นความมีศรัทธาคือศาสนาของพุทธศาสนิกชนอย่างลึกซึ้งที่สุดหยั่งนั้นสอดคล้องกับความเชื่อของท้องถิ่น ซึ่งบางคนบริจาคทรัพย์สินบรรดาที่มีในชีวิตถวายวัดทั้งหมด บางคนสร้างวัดทั้งวัด บางคนบวชเพื่อให้ชีวิตสมบูรณ์ขึ้น แม้ในท้องถิ่นที่ยากจนบ้านเรือนราษฎรทั้งหมู่บ้านยากจนแต่ก็มีศาสนสถานทั้งดงาม มีสิ่งของบูชาพระบรมธาตุเจดีย์อย่างงดงาม มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถานและมีความเชื่อในเรื่องผลแห่งความดีจากการทำบุญหรือการอธิษฐานขอสิ่งที่หวังจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชจึงมีความสัมพันธ์กับความเชื่อของท้องถิ่นในสังคมพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา เรื่อง “การศึกษาคติในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช : กรณีดอกไม้เงินดอกไม้ทอง” ในครั้งนี้พบว่า อาณาจักรนครศรีธรรมราชหรืออาณาจักรตามพรลิงค์ในอดีตมีคติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทองมาเป็นเวลายาวนานและดอกไม้เงินดอกไม้ทองเหล่านั้นก็จัดเป็นศิลปวัตถุที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง เป็นสิ่งสำคัญในการศึกษาเรื่องราวในประวัติศาสตร์ อาทิ คติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่มีการสืบทอดต่อเนื่องมาในพุทธศาสนาจากอินเดีย โดยมีพัฒนาการมาจากการใช้ดอกไม้สดในการสักการะบูชาสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า จนมาถึงคติการบูชาอุปซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าอย่างหนึ่งด้วยดอกไม้สดเช่นกันและพัฒนาต่อมาถึงการใช้วัตถุที่คงทนถาวรในการสักการะบูชาโดยประดิษฐ์เป็นดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง และยังมีประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์และความรุ่งเรืองของอาณาจักรบนคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทยในอดีต ซึ่งก็คืออาณาจักรตามพรลิงค์ ซึ่งอาณาจักรแห่งนี้มีเมืองภายใต้การปกครองถึง 12 เมือง เรียกว่าเมือง 12 นักษัตริย์ ซึ่งมีหน้าที่ร่วมสร้างและทำนุบำรุงพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เป็นต้น

จากการตระหนักในความสำคัญและการนำมาใช้ศึกษาดังกล่าวนี้ ดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่มีพุทธศาสนิกชนจากทั่วสารทิศ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้อุทิศถวายแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเหล่านี้ จึงมีความหมายความสำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่ง แต่ในปัจจุบันดอกไม้เงิน

ดอกไม้ทองเหล่านี้ ซึ่งได้เก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารไม่ได้รับการศึกษา จัดทำข้อมูลแสดงที่มาและรายละเอียด เพื่อบอกเล่าแก่ผู้คนที่มาชมศิลปวัตถุเหล่านี้ในพิพิธภัณฑสถานวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ให้ทราบถึงข้อมูลทางประวัติศาสตร์และให้เข้าใจถึงความสำคัญและคุณค่าของดอกไม้เงินดอกไม้ทองเหล่านี้ เพื่อร่วมภาคภูมิใจในศิลปวัตถุอันล้ำค่าเหล่านี้และปลุกจิตสำนึกให้รักและร่วมอนุรักษ์ศิลปวัตถุอันทรงคุณค่าเหล่านี้สืบไป จึงเห็นสมควรที่จะต้องให้ความสำคัญพลอดภัยแก่ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง, ให้มีการจัดแสดงอย่างมีระบบ, ให้ความรู้ความเข้าใจอย่างเพียงพอแก่ผู้มาชมศิลปวัตถุเหล่านี้และควรเผยแพร่ผลการศึกษาวิจัย เพื่อเป็นประโยชน์ในการค้นคว้าวิจัยและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมต่อไป

ส่วนประเด็นที่ควรจะศึกษาค้นคว้าต่อไป ได้แก่ การศึกษาคติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์องค์อื่น ๆ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ การศึกษาเปรียบเทียบและเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาวิจัยต่อไป